

ТЕКСТОВІ ПРОЦЕДУРИ ВИСВІТЛЕННЯ ЕМОТИВНО-КОГНІТИВНОЇ СИСТЕМИ ВІРША (на матеріалі англомовної поезії ХХ століття)

Редька І.А.,

Київський університет імені Бориса Грінченка

Статтю присвячено вивченню особливостей текстового представлення емотивного компонента емотивно-когнітивної системи англомовного вірша. У ході дослідження з'ясовано, що емотивний компонент може виражатися в тексті шляхом застосування автором таких процедур, як імплікація, інтерпретація, часткове висвітлення, повне висвітлення та проєкція. У процедурах розкриття емотивного компонента, як правило, задіяні стилістичні засоби, що є виділеними на тлі менш значимих текстових засобів.

Ключові слова: емотивність, емотивно-когнітивна система, стилістичний засіб.

Статья посвящена рассмотрению особенностей текстового выражения эмотивного компонента эмотивно-когнитивной системы англоязычного стиха. В ходе анализа определено, что эмотивный компонент может выражаться путем использования автором таких процедур, как импликация, интерпретация, частичное освещение, полное освещение и проекция. В процедурах выражения эмотивного компонента, как правило, задействованы стилистические средства, которые выделяются на фоне менее значимых текстовых средств.

Ключевые слова: эмотивность, эмотивно-когнитивная система, стилистическое средство.

The article probes the problem of manifesting an emotive component of emotive-and-cognitive systems that underlie English poetic texts. It has been found out that the emotive component can be manifested due to such textual procedures as implying, interpreting, gleaming, highlighting, or projecting. The textual procedures of manifesting the emotive component involve the usage of foregrounded stylistic means.

Key words: emotiveness, emotive-and-cognitive system, stylistic means.

Емотивність тексту або скерованість його стилістичних засобів на формування у реципієнта бажаної емоційної реакції на образність текстосвіту генерує невичерпну проблематику для дослідження. Як категорія віршованого тексту емотивність формується під впливом емотивної функції мови, що передбачає здатність мовних одиниць передавати почуття автора художнього твору адресатові [19, 6; 8, 9]. У філологічній царині проведено чимало досліджень, що висвітлили різні аспекти категорії емотивності тексту. Зокрема, досліджено особливості емотивної лексики (Шаховський В.І. [9]), окреслено специфіку емотивного резонансу (Воробйова О.П. [2]), розроблено методику реконструкції емоцій, вписаних автором у художній текст (Гладь С.В. [3]), визначено ознаки категорії емотивності та суміжних із нею понять (Ленько Г.Н. [6]).

Емотивність поетичного тексту або його емотивно-когнітивна система формується шляхом функціонального поєднання наявних у межах вірша емотивно-когнітивних структур. Такі структури містять інформацію про емоційність автора поезії та його свідомий чи досвідомий намір передати свої емоції адресату. Емоційність як явище долінгвістики не має чітко окреслених меж,

оскільки емоція є плинним дифузним утворенням [7, 27]. Задля вираження свого унікального емоційного світосприйняття поетичний текст «вимагає» від автора пошуку формули відтворення емоцій. Тож не завжди емотивність експліцитно позначена в тексті. Текстовим процедурам вираження емотивно-когнітивної системи поетичного тексту присвячується це дослідження.

Метою статті є виявлення текстових процедур вираження емотивно-когнітивної системи вірша. **Об'єктом статті** постає емотивно-когнітивна система поетичного тексту, а **предметом** — текстові процедури та стилістичні засоби її висвітлення. Досліджуваним **матеріалом** слугує так звана «персонажна» поезія, яка містить елементи наративу (реалістичного чи фантастичного), що фокусується на обставинах життя двох або більше героїв вірша. Емотивність таких текстів конструюється на основі розгортання взаємовідносин персонажів або ж на основі рефлексування ліричного героя над життєвими подіями одного із персонажів поетичного текстосвіту.

Емотивно-когнітивна система вірша є функціональним поєднанням у його межах емотивно-когнітивних структур, які маркуються лінгвопоетичними засобами. Термін емотив-

но-когнітивна структура базується на понятті «афективно-когнітивної структури», що належить до царини долінгвістики й трактується психологом Керролом Ізардом як ментальне утворення, що містить інформацію про виникнення емоції як відгуку психіки індивіда на певний ментальний образ (символ, поняття, думку тощо) [4, 28]. Емотивно-когнітивна система є динамічним утворенням. Вона формується в процесі написання віршованого тексту. Перехід автора від одних емотивно-когнітивних структур, що формують один емотивний фокус, до інших (іноді навіть протилежних), які тяжіють до іншого емотивного фокусу, шляхом застосування відповідних прийомів композиційного моделювання називаємо **емотивним поворотом**. Початок і кінець вірша можуть бути діаметрально протилежними, що свідчить про свідому чи досвідому емоційну переорієнтацію автора поетичного твору.

Аби проілюструвати емотивно-когнітивну систему віршованого тексту звернімося до короткого за обсягом вірша “People” [12], написаного британським поетом Д.Г. Лоуренсом (1885–1930):

*I like people quite well
At a little distance.
I like to see them passing and passing
And going their own way,
Especially if I see their aloneness alive in them.
Yet I don't want them to come near.
If they will only leave me alone
I can still have the illusion that there is room
Enough in the world.*

Образна система вірша зорганізована навколо двох антиномічних понять: *aloneness* і *togetherness*, друге з яких виражене імпліцитно. Поняття *aloneness* марковане в тексті спектром лексико-синтаксичних засобів: а) низхідною градацією: *I like people quite well / At a little distance*, що створює ефект ошуканого очікування; б) полісиндетоном у поєднанні з реітерацією та уточнюючим синонімом: *I like to see them passing and passing / And going their own way*; в) алітерацією: *aloneness alive*. Вказані стилістичні засоби мають позитивну конотацію, що підтримується повтором відповідного дієслова *I like*, яке виражає позитивне ставлення ліричного героя до стану *aloneness*. Поняття *togetherness* імплікується в межах емотивного повороту, представленого реченням, що починається протиставним прислівником *yet*: *Yet I don't want them to come near*, і є негативно конотованим в силу надання автором цьому поняттю специфічних відтінків значення — *massiveness*, яке, своєю чергою, заперечує неповторність, індивідуальність, самотність індивіда. Вказані антиномічні поняття імплікують два емотивні фокуси: гіпнотичну умиротвореність (*peacefulness*), що досягається поєднанням повторів і полісиндетону, та легку роздратованість (*sourness*), яка створюється

емфатичною конструкцією *If they will only leave me alone*. Ця конструкція містить натяк на те, що *aloneness* є радше бажаним для ліричного героя станом, аніж наявним. Емотивно-когнітивні структури, підведені під поняття *aloneness* і *togetherness* перебувають у системних зв'язках конвергенції і мають підсилювальну відносно одна одної дію. Здійснений аналіз надає підстави вбачати у межах вірша емотивний рух від умиротвореності до легкого гніву, що його створює емотивно-когнітивна система, а ключова ідея цієї поезії підтримується дещо подібним поясненням автора, що зустрічається в іншому із його творів: *Perhaps only people who are capable of real togetherness have that look of being alone in the universe. The others have a certain stickiness, they stick to the mass* [11].

Емотивний компонент емотивно-когнітивної структури може бути різною мірою висвітлений у вербальній тканині поетичного тексту. Серед текстових процедур, які його оприявнюють, є 1) імплікація, 2) інтерпретація, 3) часткове висвітлення (*gleaming*), 4) повне висвітлення (*highlighting*), 5) проекція. Розглянемо суть кожної із процедур детальніше.

Однією із текстових процедур, які виявляють емотивний компонент емотивно-когнітивної системи поетичного тексту, є **імплікація**. Виокремлення В.А. Кухаренко змістовно-фактуальної, змістовно-концептуальної та змістовно-імпліцитної інформації [5, 80–81] у межах художнього твору надає підстави розглядати текстову процедуру імплікації як таку, що виражає емотивність опосередковано, шляхом використання автором відповідної комбінаторики стилістичних засобів та композиційних ходів. Суть цієї текстової процедури полягає у *проявленні* емотивного компонента емотивно-когнітивної системи вірша у процесі розгортання поетичного текстосвіту. Спробуємо простежити, як емотивні імплікації, за словами В.А. Кухаренко [5, 81], «виходять на поверхню тексту і включають в його змістовно-фактуальний рівень свої сигнали». Для прикладу розглянемо поетичний текст за назвою “Shadow Bride” [16], написаний Дж.Р.Р. Толкієном (1892–1973). Сам автор вірша відносив свій твір до “nonsensical Hobbit's verses”, втім, це не лишає його емотивності.

“Shadow Bride” написаний у жанрі фентезійної балади й представляє трагіфантастичну пригоду, суть якої полягає в заволодінні головним героєм тінню своєї жінки-полонянки (*he clasped her fast, both flesh and bone / and wrapped her shadow round him*), що є, по суті, часто повторюваним сюжетом у світовій літературі. Образність вірша згрупована навколо двох психологічних понять, протилежних за своїм змістом *самість :: набуття / втрата ідентичності*, що стосуються двох персонажів поетичного твору — чоловіка і жінки відповідно. Змістовно-фактуальний рівень вірша

представляє транзит ліричного персонажа від стану самотності до єднання зі своєю половиною. За теорією Л.І. Белехової, образність поетичного тексту є органічним єднанням в її межах трьох рівнів: передконцептуального (архетипного), концептуального (на якому відбуваються операції концептуальних проектувань / мапувань) та вербального. Саме на передконцептуальному рівні аналізованого поетичного тексту можна простежити явище зрощення архетипів *самоті* й *тіні* (яка в культурній спадщині багатьох народів Європи співвідноситься із образом душі), що генерує амбівалентні якості емотивності цього вірша. Змістовно-фактуальний рівень поетичного тексту містить дві перспективи на представлену подієвість: перебування на самоті — зустріч / єднання — перехід на спільний життєвий шлях. Очевидно, що імплікований ланцюг супровідних емотивних компонентів *оцінення—захоплення—любов* має різну аксіологічну ауру для кожного із персонажів вірша: позитивну для чоловіка й негативну для жінки. Втрата героїнею своєї ідентичності надає стилістичному тону вірша відтінків амбівалентності (радість із відтінком суму). Ліричний персонаж-чоловік стає повноцінною особистістю за рахунок того, що героїня поетичного тексту втрачає свою ідентичність.

Вірш містить три емотивні фокуси, які центруються на символічних образах: *one* (the stony man) — *the other one* (the lady clad in gray) — *one and the same* (the couple with the single shadow / soul). Переломна подія, яка змінює емотивність від апатичного оцінення до радісного (із відтінками суму) вихору емоцій, припадає на середину вірша за законом гармонії або «золотого поділу»:

*He woke, as had he sprung of stone,
and broke the spell that bound him;
he clasped her fast, both flesh and bone,
and wrapped her shadow round him.*

Тож сформована на передконцептуальному рівні емотивність частково проявляється у вербальних одиницях віршованого тексту, які наділені відповідною конотацією:

*There never more she walks her ways
by sun or moon or star;
she dwells below where neither days
nor any nights there are.
But once a year when caverns yawn
and hidden things awake,
They dance together then till dawn
and a single shadow make.*

Іншою текстовою процедурою виявлення емотивного компонента емотивно-когнітивної системи поетичного тексту є *інтерпретація*. Вона полягає в тлумаченні ліричним героєм образу емоції або почуття шляхом їх виведення із ситуацій

невербального спілкування, представлених у поетичному тексті. Такий вид вираження емотивності можна простежити на основі поетичного тексту Девіда Лемана (1948) “When a Woman Loves a Man” [13].

Образний простір аналізованого вірша обертається навколо центрального концепта кохання, який почергово інтерпретується з двох гендерних позицій. Екстеріоризація автором згаданого вище почуття відбувається через представлені у цій поезії фрейми подій (стереотипні ситуації), які покликані створити образ універсальності кохання:

*When a man loves a woman he is in New York and
she is in Virginia
or he is in Boston, writing, and she is in New York,
reading,
or she is wearing a sweater and sunglasses
in Balboa Park and he is raking leaves in Ithaca
or he is driving to East Hampton and
she is standing disconsolate
at the window overlooking the bay
where a regatta of many-colored sails is going on
while he is stuck in traffic on the Long Island Expressway.*

Використання автором неозначеного артикля у заголовку й далі по тексту вірша підтверджує подану вище тезу. Її ж засвідчують часто вживані особові займенники *she / he* замість власних імен.

Представлення письменником опозиційних блоків інформації: *when a man loves a woman :: when a woman loves a man* зумовлює виникнення у вірші декількох емотивних поворотів, що створюють текстову напругу. До першого блоку (*when a man loves a woman*) віднесено специфікацію почуття на відстані, а до другого (*when a woman loves a man*) — вираження почуття, насиченого примхами. Тож емотивність вірша розвивається за маятниковою моделлю: від почуттів ліричного персонажа на відстані до істеричних почуттів ліричної героїні. Така наративна техніка перекидає емотивний фокус від одного персонажа до іншого, а центральна емотивно-когнітивна структура набуває при цьому рис парадоксальності: кохання на відстані та кохання-відштовхування. Власне центральний емотивний образ прихований за нашаруванням далеких від нього понять: перебування на відстані, мовчанка, істерика, лайка тощо. В цілому емотивно-когнітивні структури цього поетичного тексту створюють парадоксальний образ високого почуття — любові, овіяного суперечливими рисами.

Наступною текстовою процедурою, що оприявнює емотивний компонент емотивно-когнітивної системи є процедура *часткового висвітлення* (*gleaming*). Її суть полягає в застосуванні автором стилістичних прийомів, що маркують «спалахи емотивності» на тлі відносно нейтральної вербальної тканини вірша. Ілюструвати таку текстову про-

цедуру можна на основі вірша Росіти Боланд (1965) “The Woman and the Knife-Thrower” [10].

Наратив поетичного тексту представляє дію, що відбувається у цирковому середовищі: лірична героїня ординарної зовнішності є предметом неординарних дій її чоловіка — вона є мішенню, контури якої визначають металні ножі, поцілені в неї чоловіком. У вірші автор уникає емотивних описів: образність вірша маркована нейтральною лексикою. За поетичним принципом *фон-фігура* на тлі нейтрального наративу виділяються образи-художні деталі: 1) *he watches me in the reflection of their <knives> cruel blades*; 2) *the knives come like the words / He will never speak*; 3) *they <knives> brush against my flesh, glittering / With the brightness of unshed tears*. Образи в лезі ножа лаконічно екстеріоризують емоції ліричних героїв. Ніж є крихітним дзеркалом, що відображає вразливу душу сильного зовні персонажа.

Образ ножа є емотивно-когнітивною структурою, яка тримає в собі парадоксальне поєднання небезпеки, чіткості, впевненості, безпристрасності й водночас вразливості, притаманних ліричним персонажам. Він позначає простори ліричних героїв і разом з тим віддзеркалює їхній душевний настрій. Відображення жінки в лезі ножа символізує точне чітке знання і впевненість чоловіка у виконанні небезпечного трюку. Асоціація блиску леза ножа з блиском стриманих сліз є натяком на вразливість сильної жінки. У цьому вірші емотивний рух відбувається від нейтрального опису небезпечного циркового трюку до тонкощів душевних відчуттів ліричної героїні.

На відміну від попередньо описаної процедури часткового висвітлення емотивності текстова процедура **повного висвітлення (highlighting)** емотивного компонента емотивно-когнітивної системи віршованого тексту полягає у застосуванні конфігурації стилістичних прийомів і зображувально-виражальних засобів, що передають почуття у комплексі його відтінків шляхом застосування палітри прикметників, яка виражає нюанси внутрішніх відчуттів ліричного героя. Розглянемо для прикладу вірш “The Refugees” [15], написаний Верноном Скенеллом (1922–2007).

Центральним образом вірша є група біженців, які, повертаючись на звільнену після затяжної війни батьківщину, стикаються зі спотворенням їхньої культури та мови чужинцями. Емотивність цієї поезії має риси нарощуваного драматизму, або, іншими словами, стилістичні засоби, використані у вірші, створюють ефект емотивного кресендо. Такий ефект досягається шляхом переходу від метонімічних образів до метонімічних парафразів, які наближують реципієнта до описуваного образу біженця, роблячи його вкотре по-драматичному незвичним, і до акумульованих у фінальній позиції зображувально-виражальних засобів, що передають нюанси образу біженця, поміщеного у фокус уваги:

*Wars never end. Across the livid plain
The dark processions trail, the refugees,
Anonymous beneath indifferent skies,
Somnambulist, patient shapes of pain,
Long commentary on war, an ancient frieze
Of figures we refuse to recognize.*

Низка стилістичних засобів у кульмінації вірша розчиняється в центральному образі відчуття-страждання: синтезований стилістичний засіб, у якому поєднується епітет і парафрастична метафора, дозволяє автору оминати опис зовнішності людини і сконцентруватися безпосередньо на її почутті страждання.

Останньою з основних текстових процедур висвітлення емотивності, виявлених у корпусі аналізованих англomовних поетичних текстів, є процедура **проекції** емоції автора на певні образи текстосвіту, який він створює. Суть текстової процедури проекції емоції полягає у відтворенні автором вірша своїх емоцій шляхом представлення ситуації, в якій персонаж переживає подібні відчуття. Простежимо це на основі вірша Едрієнн Річ (1929–2012) “The Roofwalker” [14].

Вірш являє спостереження ліричної героїні, образ якої збігається з образом авторки, за рифмами — шукачами екстремальних пригод на дахах недобудов. Письменниця проектує на них власні емоції, співвідносячи побачену подію із фактом свого життя:

*I feel like them up there:
exposed, larger than life,
and due to break my neck.*

Іншим композиційним кроком є проектування емоцій персонажа-руфера на образ ліричної героїні, яка пише про нього поетичний текст. У цьому випадку авторка застосовує хіазм: *I'm naked, ignorant, a naked man fleeing across the roofs who could with a shade of difference be sitting in the lamplight against the cream wallpaper reading — not with indifference — about a naked man fleeing across the roofs*, який вказує на те, що людям властиво проектувати свої емоції на оточуючих, виробляючи емпатію.

У підсумок зазначимо, що емотивність віршованого тексту є динамічною категорією. Вона формується на передконцептуальному рівні поетичного тексту, набуваючи відтінків у процесі формування текстосвіту. Емотивність є різною мірою представлена на вербальному рівні поетичного тексту: вона може бути прихованою, імплікованою, фрагментарно висвітленою або висвітленою у повній мірі, передаючи усі нюанси внутрішнього відчуття ліричного суб'єкта. Втім, вона завжди супроводжує концептуальний «скелет» вірша, наповнюючи його енергією життя.

У перспективі дослідження залишається з'ясувати роль різновидів емотивно-когнітивних структур у формуванні емотивно-когнітивної системи поетичного тексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белехова Л.І. Глосарій з когнітивної поетики : [науково-методичний посібник] / Лариса Іванівна Белехова. — Херсон : Айлант, 2004. — 124 с.
2. Воробйова О.П. Ідея резонансу в лінгвістичних дослідженнях / О.П. Воробйова // Мова. Людина. Світ: До 70-річчя професора М. Кочергана : зб. наук. статей [відп. ред. О.О. Тараненко]. — К. : Вид. центр КНЛУ, 2006. — С. 72–86.
3. Гладько С.В. Емотивність художнього тексту: семантико-когнітивний аспект (на матеріалі сучасної англійської прози) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / С.В. Гладько. — К., 2000. — 19 с.
4. Изард К.Э. Психология эмоций / К.Э. Изард ; [пер. с англ. В. Мисник, А. Татлыбаева]. — СПб. : Питер, 2006. — 464 с.
5. Кухаренко В.А. Интерпретация текста : навч. посіб. [для студ. старших курсів факультетів англійської мови] / Валерія Андріївна Кухаренко. — Вінниця : НОВА КНИГА, 2004. — 272 с.
6. Ленько Г.Н. Анализ категории эмотивности и смежных с нею понятий [Электронный ресурс] / Г.Н. Ленько // Вестник Ленинград. гос. ун-та им. А.С. Пушкина. — Вып. 1 (2015). — Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/analiz-kategorii-emosivnosti-i-smeznyh-s-neyu-ponyatiy>
7. Лук А.Н. Эмоции и личность / А.Н. Лук. — М. : Знание, 1982. — 176 с.
8. Стилистика английского языка : [учебник] / [Мороховский А.Н., Воробьева О.П., Лихошерст Н.И., Тимошенко З.В.]. — К. : Вища школа, 1991. — 272 с.
9. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В.И. Шаховский. — [2-е изд. исп. и доп.]. — М. : Изд. ЛКИ, 2008. — 208 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. Boland R. The Woman and the Knife-Thrower / R. Boland // A Poem for Everyone: all kinds of poems about all kinds of people. — Oxford : Oxford University Press, 2004. — P. 73.
11. Lawrence D.H. Lady Chatterley's Lover [Електронний ресурс] / D.H. Lawrence. — Режим доступу : <http://literature.org/authors/lawrence-david-herbert/lady-chatterleys-lover/>
12. Lawrence D.H. People / D.H. Lawrence // A Poem for Everyone: all kinds of poems about all kinds of people. — Oxford : Oxford University Press, 2004. — P. 60.
13. Lehman D. When a Woman Loves a Man [Електронний ресурс] / D. Lehman. — Режим доступу : <https://www.poets.org/poetsorg/poem/when-woman-loves-man>
14. Rich A. The Roofwalker / A. Rich // The Fact of a Dorframe. Selected poems 1950–2001. — N. Y. ; L. : W.W. Norton & Company, 2002. — P. 23.
15. Scannell V. The Refugees / V. Scannell // A Poem for Everyone: all kinds of poems about all kinds of people. — Oxford : Oxford University Press, 2004. — P. 89.
16. Tolkien J.R.R. Shadow Bride / J.R.R. Tolkien // Tales from the Perilous Realm. — L. : Harper Collins Publishers, 2008. — P. 226.